

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ-РОЗСЛІДУВАЧІВ

Рекомендації підготовлено та видано за підтримки
Програми підтримки ОБСЄ для України.
У цій публікації висловлено виключно погляди авторів.
Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією ОБСЄ.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі

комісія з журналістської етики

Рекомендації підготовлено та видано за підтримки Програми підтримки ОБСЄ для України. У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією ОБСЄ.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі

**РЕКОМЕНДАЦІ ЩОДО ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ
ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ-РОЗСЛІДУВАЧІВ**

**Над рекомендаціями
працювали:**

Людмила Панкратова, вико-
навча директорка ГО Інститут
розвитку регіональної преси,
медіа-юристка

Андрій Куликов, голова Комісії
з журналістської етики,
журналіст.

Керівниця Медіа проєкту:

Ольга Прокопенко, Програма
підтримки ОБСЄ для України.

ЗМІСТ

ВСТУП. ОСОБЛИВА ЧУТЛИВІСТЬ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД АУДИТОРІЄЮ	5
1. ТЕМИ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ	10
2. ВИКОРИСТАННЯ ПРИХОВАНИХ МЕТОДІВ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ.	16
3. ВИПРАВДАНЕ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ.	20
4. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТА-РОЗСЛІДУВАЧА З ЧУТЛИВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ.	23
5. ВИСВІТЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ.	27
6. РОБОТА З ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ.	30
7. ПРАВО НА ВІДПОВІДЬ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ.	33
8. ЗАХИСТ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.	36
9. СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЇ ЖУРНАЛІСТА У РОБОТІ РОЗСЛІДУВАЧА.	39

Вступ

Особлива чутливість журналістських розслідувань та відповідальність перед авдиторією

Журналістські розслідування не можна визначити просто як один з жанрів журналістики. Хоча це також правда. Журналістські розслідування українських журналістів отримують престижні премії та нагороди. Агенція розслідувань "Слідство.Інфо" разом з шістьма іншими українськими медіа отримала¹ нагороду від Міжнародного інституту преси — 2022 IPI-IMS Free Media Pioneer Award. Ця нагорода є відзнакою редакції за якісне висвітлення подій в умовах викликів та небезпек, пов'язаних із загарбницькою війною Росії проти України. А також — за непохитне служіння суспільству у часи надзвичайної потреби. Журі міжнародної нагороди відзначило креативність та хоробрість українських незалежних медіа та способи, у які українські ЗМІ швидко відреагували на потреби суспільства в умовах війни.

Редакція The Kyiv Independent² отримала 3 міжнародні премії за розслідування воєнних злочинів. В 2023 році Олеся Біда³, авторка першого документального розслідування

1 <https://ipi.media/seven-ukrainian-media-outlets-to-receive-2022-free-media-pioneer-award/?fbclid=IwAR3n0SvzroUSnin1Qra52pgkzcnZ4QYoYP8cP-Ru2diGEoFkSpJindfdYoo>

2 <https://kyivindependent.com/>

3 <https://kyivindependent.com/author/olesya-bida/>

"Викорінений"⁴, отримала нагороду "Репортери-розслідувачі та редактори" 2023 року в категорії "Відео – Дивізіон І". В 2024 році цей фільм отримав премію Бучанської Конференції. У лютому 2023 р. The Kyiv Independent разом з естонським ЗМІ Delfi отримало премію Боннє за 2023 рік за спільне розслідування, проведене у квітні 2023 року, щодо можливого нецільового використання коштів найбільшою благодійною організацією Естонії, яка підтримує Україну. В 2024 році Міжнародна асоціація новинних ЗМІ високо оцінила запуск Відділу розслідування воєнних злочинів⁵ та обрала його переможцем у категорії "Найкращий новий відеопроduct або матеріал" як національний бренд. В 2025 році Олеся Біда отримала українську журналістську премію "Честь професії" 2025 року за документальний фільм розслідування "Він повернувся"⁶ про сексуальне насильство, скоєне російськими солдатами в Україні.

Історії, розказані журналістами можуть бути надзвичайно впливовими. Розслідування засновника проекту "Наші гроші" Юрія Ніколова про "яйця по 17 гривень"⁷ спричинило серйозні зміни в структурі закупівель для армії⁸, а НАБУ та САП оголосили⁹ про підозру фігурантам цієї оборудки.

Журналістське розслідування - один з найбільш складних жанрів журналістики. Якщо визначати журналістське розслідування через критерії, то вони такі: 1) дослідження тематики, що становить суспільний інтерес; 2) розслідує порушення законодавства або неправильного застосування законодавства; 3) встановлює нові факти, які не були відомі або приховувались; 4) є ініціативою журналістів, а не повідомленням офіційних органів/офіційних даних; 5) обов'язково містить право на відповідь.

4 <https://kyivindependent.com/war-crimes/uprooted/>

5 <https://kyivindependent.com/war-crimes/>

6 <https://kyivindependent.com/war-crimes/he-came-back/>

7 <https://zn.ua/ukr/economic-security/tilovi-patsjuki-minoboroni-pid-chas-vijni-piljajut-na-kharchakh-dlja-zsu-bilshe-nizh-za-mirnoho-zhittja.html>

8 <https://suspilne.media/675486-rozdribni-merezi-zmozut-brati-ucast-u-tenderah-na-postacanna-harciv-dla-zsu-minoboroni/>

9 <https://suspilne.media/985351-ajca-po-17-grn-minoboroni-vrucili-pidozri-u-rozkradanni-ponad-733-mln-grn/>

Журналісти-розслідувачі та редакції (органи редакційного контролю) мають жорстко дотримуватись принципів:

- Фактичної точності
- Справедливості
- Доказової бази
- Прозорості та підзвітності
- Права на відповідь
- Визнання та оголошення конфлікту інтересів
- Мінімізації шкоди
- Поваги до авдиторій та кожного конкретного громадянина
- Посилення та підтримки спільноти

Журналістське розслідування — жанр журналістики, який передбачає передусім подачу фактів, що свідчать про корупцію, політичні, економічні, соціально-побутові злочини, які приховуються від суспільства, їхню інтерпретацію експертами та протилежні погляди.

Загалом, журналісти, як і всі люди, можуть помилятися. Однак, для журналіста-розслідувача помилка може становити занадто високу ціну. Зокрема, помилка може коштувати репутації не лише журналістові, але і виданню. Журналістська помилка може знищити репутацію посадовця або завдати шкоди національній безпеці.

Щоб не допускати помилок, журналісти мають бути відповідальними, прозорими і підзвітними своїй аудиторії. Дотримання етичних стандартів — невід’ємна частина роботи журналіста-розслідувача, без якої неможлива довіра та репутація. Окрім того, етичні стандарти допомагають дотримуватись законодавчих норм та не порушувати права осіб, які є фігурантами публікацій. До речі, українське законодавство з березня 2023 року визначає «журналіст зобов’язаний подавати для поширення достовірну інформацію та дотримуватися вимог Кодексу етики українського журналіста» (стаття 11 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста»).

Комісія журналістської етики в грудні 2020 року провела дискусію¹⁰ щодо етичних викликів та стандартів журналістики розслідувань.

У ході цієї дискусії було визначено додаткові ризики, які виникають у роботі розслідувачів:

- особливі засоби збирання інформації — витoki, використання прихованої камери/неоголошеного аудіозапису;
- можливе порушення приватності осіб;
- надзвичайна вразливість джерел інформації;
- ризик зрозуміти все неправильно, базуючись на неповній (спотвореній) інформації;
- корисливі мотиви та бажання джерел використати автора;

- спротив влади та героїв розслідувань, які можуть застосовувати різноманітні засоби тиску на журналістів та редакції, щоб інформація не була оприлюднена.

В цих Рекомендаціях запропоновано роз'яснення та можливі рішення для етичних викликів, які постали в дискусії КЖЕ.

Для підготовки матеріалу були використані Редакційні Настанови ВВС¹¹, Кодекс етики українського журналіста, Редакційні Принципи та Настанови Європейської мовної спілки, Рекомендації Комісії з журналістської етики та Незалежної медійної ради, Редакційні засади інформаційного мовлення Національної телерадіокомпанії України (Суспільне) та інші джерела.

Також було враховано рекомендації, створені за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України:

- - Рекомендації для етичної та відповідальної журналістики "Роль медіа в умовах війни і технологічних трансформацій";
- - спільні напрацювання учасників семінару, проведеного 23-27 квітня 2025 року "Саморегулювання медіа: правила для нової реальності".

11 <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/privacy/guidelines#secretrecordingincludinginvestigationsandundercover>

1. Теми суспільного інтересу

Питання суспільного інтересу – інформація, яка має значення для життя суспільства та громади, і тому суспільство має законний інтерес знати про них.

До них належать, зокрема:

- захист основоположних прав людини;
- охорона здоров'я, безпека, освіта, культура, релігійні та історичні питання, довкілля та клімат, безпека природного середовища;
- наукові відкриття та їхній вплив на суспільство;
- політика, поточні події, соціальне забезпечення, гендерна рівність та ідентичність;
- діяльність осіб чи інституцій, яка перебуває в центрі уваги суспільства;
- питання, що розглядаються парламентом, урядом, судами чи іншими органами влади;
- звинувачення у корупції, шахрайстві та інших кримінальних чи адміністративних правопорушеннях;
- захист демократичних цінностей, протидія дезінформації та втручання у демократичні процеси.

Це визначення ґрунтується на положеннях національного законодавства України та Рекомендації¹² СМ/Rec(2024)2 Комітету міністрів державам-членам щодо протидії використанню стратегічних позовів проти участі громадськості. Зокрема, в рекомендації дається таке визначення питань суспільного інтересу:

“Питання суспільного інтересу слід визначати як таке, що стосується реалізації основоположних прав. Воно охоплює такі питання, як гендерна рівність, захист від гендерно зумовленого насильства та недискримінація, захист верховенства права, свобода та плюралізм ЗМІ. Воно також повинно включати якість, безпеку або інші відповідні аспекти товарів, продуктів чи послуг, якщо такі питання стосуються громадського здоров'я, безпеки, навколишнього середовища, клімату або прав споживачів та трудових прав. Суто індивідуальний спір між споживачем та виробником чи постачальником послуг щодо товару, продукту чи послуги повинен охоплюватися поняттям питання суспільного інтересу лише тоді, коли це питання містить елемент суспільного інтересу, наприклад, коли воно стосується продукту чи послуги, які не відповідають екологічним або безпековим стандартам”.

Згідно з Рекомендацією СМ/Rec(2024)2 поняття “суспільний інтерес” тлумачиться широко. Тематика може стосуватись громадянина або спільноти та бути контрверсійною. Журналісти зобов'язані інформувати про такі теми.

Однак, суспільний інтерес не тотожний сенсації або прагненню викликати емоції. Інформація лише про приватне життя особистості, включно з політичними фігурами, не становить питання суспільного інтересу.

Визначення “суспільно значима інформація” також міститься в Законі України “Про інформацію” (ст. 29):

12 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1069/oj/eng>

1. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.”

Перелік рішень Європейського Суду з прав людини, які встановлюють теми, що становлять суспільне значення, викладено у Постанові¹³ Пленуму Вищого Адміністративного Суду України № 10 від 29.09.2016 “Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації”.

Пригадаймо кілька яскравих прикладів журналістських розслідувань з питань суспільного інтересу.

Звинувачення у шахрайстві та інших незаконних діях:

- викриття схеми незаконного привласнення комунального майна. Розслідування авторства Кирила Овсяного з проєкту “Схеми: Корупція в деталях” Радіо Свобода “Подаровані береги: як 10 причалів та цілий острів відійшли в одні руки”¹⁴, яке вийшло в 2021 році, розповідало, як масштабна прибережна нерухомість – причали, дамби та навіть Оболонський острів – була незаконно привласнена одним юристом-бізнесменом.

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#Text>

¹⁴ <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-podarovani-berehy-pryvlasnennya-politsiya/31475076.html>

Дії були здійснені на основі листа від Нацполіції Києва, де поліціянти офіційно просили його стати "зберігачем" цих об'єктів, що надалі давало можливість оформити їх у власність через державні реєстратори. Через рік, у вересні 2022 року, Міністерство юстиції задовольнило скарги ДП "Адміністрація річкових портів" і Київської обласної прокуратури та скасувало¹⁵ реєстрацію передачі майнових прав на чотири причали у Києві й області столичному бізнесмену.

Тематика захисту прав людини:

- медична недбалість — факт, що безпосередньо зачіпає право пацієнта на здоров'я і безпеку. Розслідування NGL.media: "Сліпа довіра. Брудні руки, фальшиві препарати і гроші. Як 22 українці втратили зір через лікарів"¹⁶. Журналісти розслідували, як у Чортківській лікарні застосовували підроблені або неякісні препарати, внаслідок чого 22 пацієнти втратили зір.
- проблеми системи психіатричної допомоги. Документальний фільм-розслідування "Суспільне. Новини"¹⁷ "Сто років ізоляції: що приховує українська психіатрія"¹⁸ Як система психіатричної допомоги в Україні примушує тисячі пацієнтів залишатися ізольованими від суспільства — через громіздкі заклади, системні перепони та внутрішню інституційну інертність. У центрі уваги — такі заклади, як Буданівська обласна психіатрична лікарня, Острозька обласна лікарня, Вінницька психоневрологічна лікарня, а також інші.

15 <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-prychaly-povernennya/32019183.html>

16 <https://ngl.media/2023/03/16/slipa-dovira/>

17 <https://suspilne.media/rozsliduvannia/>

18 youtube.com/watch?v=0iGG1cRDp7E&list=PL9aDK_7u4r7eNVLBAQAy-WXorTMIR-RIGh&index=26

- проблеми домашнього насильства та бездіяльність правоохоронної системи. Документальний фільм-розслідування “Суспільне.Новини” “Зупини мене, якщо зможеш”¹⁹ – це історії про домашнє насильство, які, переплітаючись, показують байдужість правоохоронної системи і як дрібні помилки тих, хто має захищати, призводять до великих трагедій.

Політичний вплив, високопосадова корупція.

- розслідування проєкту “Схеми: корупція в деталях” Радіо Свобода “Спадщина”Портнова”²⁰ . Дослідження як в українській правоохоронній системі сформувалася каста “своїх” та хто до неї увійшов.

Воєнні злочини.

- Документальний фільм-розслідування “Суспільне.Новини” “Розстріл на Києво-Мироцькій: хто з росіян може стояти за цими вбивства в Бучі”²¹. Журналісти встановили військових РФ, ймовірно причетних до вбивств 4 людей в Бучі. Докази, знайдені журналістами, стали головними доказами у розслідуванні цих воєнних злочинів.
- Фільм Слідства.Інфо “Він теж”²² про сексуальне насильство над чоловіками у херсонських катівнях.

19 https://www.youtube.com/watch?v=_JtWKB8PLOo

20 <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-spadshchyna-portnova/33446702.html>

21 <https://suspilne.media/405752-zisti-morozivo-a-todi-vbiti-hto-z-vijskovih-rf-moze-sto-ati-za-rozstrilom-cotiroh-civilnih-u-buci/>

22 <https://www.slidstvo.info/video/vintezh-istorii-ukrainskykh-cholovikiv-skry->

- Розслідування KibOrg та NGL.media “Пірати Азовського моря”²³. Журналісти отримали доступ до внутрішніх документів Бердянського порту та верифікували близько 20 суден, що беруть участь у незаконному вивозі зерна, а також ідентифікували людей, які втілюють цю схему – частина з них досі залишаються громадянами України.

Це лише мала частина з усіх журналістських розслідувань, які ставлять важливі питання та викривають зловживання або проблеми.

Рекомендації.

1.1. Питання суспільного інтересу є наріжним каменем журналістських розслідувань, оскільки не лише правом, але і обов’язком журналіста є висвітлювати питання, які важливі для реалізації громадянами своїх прав та обов’язків або впливають/можуть впливати на їхнє життя та прийняття рішень.

1.2. Суспільний інтерес переважає над приватними інтересами окремих осіб чи організацій/інституцій/представників влади, однак така перевага має бути переконливо та недвозначно доведена журналістським матеріалом.

1.3. Висвітлення питань суспільного інтересу не звільняє журналістів від обов’язку поважати приватність. Публікація сенсаційної, неперевіреної або недостатньо переконливої інформації не може бути виправдана “суспільним інтересом”.

vdzhenykh-rosiiianamy/

23 <https://kiborg.news/projects-pirates/>

2. Використання прихованих методів збору інформації.

Використання особливих методів збирання інформації вирізняють журналістські розслідування серед інших жанрів журналістики. Серед цих методів — використання прихованої камери, робота під прикриттям, отримання інформації від конфіденційних джерел.

У вересня 2019 року вийшов фільм-розслідування “Я-бот”²⁴ — спільний проєкт hromadske.ua²⁵ та Слідство.Інфо²⁶. Розслідування досліджує діяльність українських ботоферм — мереж, які поширюють пропаганду чи маніпулятивний контент в інтернеті, а також хто і чому їх використовує, зокрема політики. Щодня в соціальних мережах з'являються тисячі улесливих або образливих коментарів про українських політиків. Вони допомагають сформувати певний образ політичного діяча чи партії у віртуальному світі. Хто пише ці дописи? Під час парламентської кампанії 2019 року журналіст «Слідства.Інфо» Василь Бідун влаштувався на роботу в офіс однієї столичної ботоферми – “агенції”, яка пише проплачені коментарі в інтересах замовника.

Журналісти використовують такі засоби роботи лише тому, що отримати інформацію будь-яким іншим способом з меншим втручання, неможливо. Розглянемо правила використання таких методів та як запобігти небезпекам для журналістів і не допустити порушення прав інших осіб.

Рекомендації.

2.1. У випадку необхідності отримання інформації, журналісти можуть використовувати більш втручальні, ніж зазвичай, способи збору інформації — таємний запис (прихована камера), розслідування “під прикриттям”.

24 <https://www.youtube.com/watch?v=vwZZ1ahYYRorrrr>

25 <https://hromadske.ua/>

26 <https://www.slidstvo.info/>

Така інформація може збиратися та оприлюднюватися у виняткових випадках, якщо переконливо свідчить про правопорушення або суперечливу поведінку публічної особи, і лише тією мірою, яка є суворо необхідною для доведення таких підозр.

2.2. У випадках роботи з конфіденційними джерелами та використання прихованих методів збору інформації, в самому матеріалі журналісти пояснюють аудиторії порядок прийняття рішень та способи перевірки інформації.

2.3. Журналісти мають право використовувати анонімні джерела, проте в цьому разі потрібно надавати пояснення аудиторії про мотивацію джерел і про володіння ними необхідною інформацією з перших рук. Перш ніж звертатися до таких джерел, журналісти мають докласти зусиль для отримання інформації офіційним шляхом та повідомити аудиторії про такі спроби.

2.4. Використання заборонених методів збору інформації таких як перехоплення телекомунікацій або несанкціонованого доступу (зламу) незалежно від того, чи робить це журналіст самостійно, чи за допомогою інших осіб, викрадення документів, встановлення прослуховуючих пристроїв та інші незаконні дії заборонені та не звільняють журналістів від відповідальності.

2.5. "Поява на порозі" — прийом, описаний в Редакційних настановах BBC, коли особа неодноразово і безпідставно відмовляється дати інтерв'ю або відповіді під відео або аудіозапис, а ці відповіді на питання є важливими. Така "поява на порозі" може стосуватися телефонної комунікації, або зустрічі з особою у публічному місці та звернення з питаннями, які цікавлять журналіста. Журналіст повинен бути готовим до того, що у випадку, якщо він не зможе отримати інформацію у особи, не буде забезпечена повнота інформації, а відповідно, "історія не буде розказана".

2.6. Прихований запис та розслідування “під прикриттям”, медіа можуть використовувати лише у випадку, коли немає іншого розумного альтернативного способу з меншим втручанням для збору інформації.

2.7. Процес редакційного схвалення для використання прихованих методів збору інформації має бути обов’язковим. Щоб прийняти рішення про використання прихованих методів збору інформації, редакційна рада медіа (або інший орган контролю) має розглянути такі питання: чи достатнє обґрунтування виправдання для використання такого методу? які докази наявні та чи показують вони серйозне правопорушення? у чому полягає переважаючий суспільний інтерес? чи можливий збір інформації менш втручальними методами? якими можуть бути наслідки використання таких методів.

2.8. Редакційна рада має ухвалити два окремі рішення: про дозвіл на використання прихованих методів збору інформації та про дозвіл на поширення отриманої інформації з урахуванням юридичних ризиків та встановленням переважаючого суспільного інтересу.

2.9. Використання довгофокусного об’єктива для фотографування з далекої відстані порушує право на приватність, коли зображення розкривають персональні дані, які не було б видно для зовнішнього світу за інших обставин. Порушення приватності також буде відбуватись при використанні технологій наближення, які дозволяють побачити в деталях людину, її одяг, приватне житло, речі, а також використання гаджетів.

2.10. Правомірне використання довгофокусних об’єктивів можливе лише у публічних місцях і лише для того, щоб переконливо продемонструвати присутність чи дії публічних осіб за обставин, коли вони можуть усвідомлювати те, що їх знімають фотоапаратом чи відеокамерою, і лише тоді, коли наявний переважаючий суспільний інтерес у збиранні та поширенні цих зображень.

2.11. Таємниці телекомунікацій. Журналісти зобов'язані утримуватися від незаконного перехоплення чи несанкціонованого доступу (зламу) до телефонних чи текстових повідомлень, незалежно від того, чи робить це журналіст за власною ініціативою або за допомогою інших. Така ж сувора таємність застосовується до вмісту вкрадених чи загублених телефонів та будь-яких інших видів електронно-комунікаційних пристроїв.

2.12. Використання змісту приватного спілкування. Журналісти можуть використовувати зміст приватного спілкування політиків, який було знято з екранів комунікаційних пристроїв за допомогою довгофокусних об'єктивів, або розмови, які було почуто з далекої відстані за допомогою мікрофонів посиленої дії, лише у виняткових випадках, коли існує переважаючий суспільний інтерес.

2.13. Недоторканність приватних приміщень має поважатися за будь-яких обставин; зокрема, журналістам належить негайно залишити територію приватної власності, якщо цього вимагає власник, та утримуватися від вторгнення до помешкання.

3. Виправдане втручання у приватне життя.

Журналісти поважають приватне життя, однак, тематика суспільного інтересу часто потребує дослідження більш приватних аспектів, ніж зазвичай. Загалом, суспільний інтерес може стосуватися не лише публічних осіб, але і звичайних людей, у випадку, якщо їхні дії або ситуації становлять суспільний інтерес. Переважно це стосується питань громадського контролю витрачання бюджетних (публічних фінансів), кримінальних правопорушень або інших подій, які мають значення для прийняття рішень або ефективного контролю.

Право на приватне життя (ст. 8) та право на свободу вираження поглядів (ст. 10) захищаються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. А також статтями 32 та 34 відповідно Конституції України. Обидва ці права не є абсолютними, і в жодний спосіб не превалюють одне над одним, оскільки мають рівну цінність. Відповідно, для належного виправдання втручання журналістів у приватність, необхідно досягти балансу у вирішенні цього питання.

У 2012 році експертами Ради Європи були підготовлені “Рекомендації щодо захисту приватності у роботі ЗМІ”²⁸ та доопрацьовані за підсумками обговорення 1 жовтня 2012 року за участі представників журналістських об’єднань, асоціацій засобів масової інформації, інших громадських організацій, експертів тощо. Ці Рекомендації надають достатньо зважені принципи щодо випадків та підстав втручання у приватність і досі залишаються універсальним інструментом, який враховує більшість контекстів та встановлює чіткі правила.

28 <https://cedem.org.ua/analytics/rekomendatsiyi-shhodo-zahystu-pryvatnosti-u-robo-ti-zmi/>

Згідно з Рекомендаціями термін “справедливе” означає, що медіа знаходять баланс між, з одного боку, правом громадян отримувати повну та адекватну інформацію про діяльність – як звичайну, так і неоднозначну, – публічних осіб та, у виняткових випадках, про звичайних людей, та – з іншого боку – законним правом цих осіб на невтручання у своє приватне життя.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції²⁹ від 25 грудня 1998 року № 1165 (1998) далі — Резолюція № 1165) “Право на приватність” дає визначення, хто вважається публічними діячами:

“Публічні діячі – це особи, які обіймають державні посади та/або використовують державні ресурси, а також, у ширшому сенсі, всі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті, чи то в політиці, економіці, мистецтві, соціальній сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі”.

Також в Резолюції зазначено, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (пункт 6).

Рекомендації.

3.1. Журналісти ставляться з повагою до приватного життя та збирають інформацію про приватне життя у відкритий та справедливий спосіб. Право людини на недоторканість приватного життя визначається їхньої поведінкою, оскільки люди, які вчиняють правопорушення, мають обмежене право на недоторканність.

3.2. Журналісти та медіа можуть втручатися у приватне життя публічних осіб без їхньої згоди лише тоді, коли існує переважаючий суспільний інтерес, який виправдовує оприлюднення інформації.

3.3. Журналісти та медіа можуть втручатися у приватне життя публічних осіб без їхньої згоди лише тоді, коли існує переважаючий суспільний інтерес, який виправдовує оприлюднення інформації. Таке втручання повинно бути пропорційним і не виходити за межі того, що є необхідним для задоволення правомірного суспільного інтересу. Згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, політикам слід очікувати на менший ступінь захисту свого приватного життя.

3.4. Проста цікавість або пошук сенсацій ніколи не можуть виправдати порушення права на приватність. При оцінюванні того, чи існує суспільний інтерес, який виправдовує втручання у право на повагу до приватного життя, необхідно визначити, чи ця інформація є просто цікавою, чи насправді потребує оприлюднення і є важливою для громадськості. У випадку простої цікавості, втручання у приватне життя є порушенням.

3.5. Повторне оприлюднення особистих даних публічних осіб. Журналісти та медіа можуть повторно опублікувати дані публічних осіб без їхньої згоди, якщо такі дані свідомо були оприлюднені самими публічними особами або їхнє оприлюднення відбулося в рамках закону на офіційних сайтах (декларування згідно з Законом України “Про запобігання корупції”, інформація згідно з ч.5 ст. 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації тощо).

4. Особливості роботи журналіста-розслідувача з чутливою інформацією.

Чутливою інформацією вважається будь-яка інформація, оприлюднення якої може завдати шкоди людській гідності, безпеці, здоров'ю, приватності чи правам людини. До такої інформації належать:

- дані про жертв злочинів, катастроф або воєнних злочинів;
- особисті та медичні дані;
- дані про неповнолітніх;
- відомості, які можуть наражати людей на переслідування або дискримінацію;
- матеріали, що містять сцени насильства, страждання чи смерті;
- інформація, що може впливати про хід слідства чи судового процесу;
- інформація, що може зашкодити національній безпеці або безпеці свідків;
- дані, що можуть травмувати аудиторію через надмірно жорстокі деталі.

В основі етичного висвітлення будь-якої чутливої інформації знаходиться принцип мінімізації шкоди та чітке розуміння того, що пріоритетом медіа є гідність та безпека, недопущення травматизації особи, які зазнали втрати або травматичного досвіду.

Журналісти мають пам'ятати, що головна їхня задача, окрім висвітлення подій, що безперечно мають суспільний інтерес, полягає також у тому, щоб не завдати шкоди особам, які надають інтерв'ю або попадають в об'єктив фотографа.

Як і у багатьох ситуаціях, які стосуються питань суспільного інтересу та дотримання прав особи, журналіст має здійснити балансування та визначити, переважає суспільний інтерес, чи шкода від оприлюднення інформації буде більшою.

Після початку російсько-української війни, а особливо після початку повномасштабного вторгнення, було розроблено багато деталізуючих рекомендацій щодо висвітлення чутливої інформації:

Рекомендація НМР "Як коректно інтерв'ювати постраждалих від війни"³⁰ Рекомендації КЖЕ "Щодо висвітлення подій, пов'язаних з воєнними діями ЗСУ на території Російської Федерації"³¹; "Щодо публікації фото людей, які загинули внаслідок агресії РФ"; "Щодо висвітлення загибелі людей під час війни"³².

В контексті проведення журналістських розслідувань про викриття воєнних злочинів, журналісти мають підходити до питання найбільш відповідально, оскільки їхні матеріали стають основою для кримінальних проваджень та засудження воєнних злочинців.

³⁰ <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-intervyuvaty-postrazhdalykh/>

³¹ <https://cje.org.ua/statements/recommendations-cje/>

³² <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zahybeli-liud-ey-pid-chas-viyny/>

Розслідування Суспільного “Живий щит” у Ягідному”³³ ідентифікувало російського офіцера, який віддавав накази тримати 369 мешканців села Ягідне у шкільному підвалі, використовуючи їх живий щит для свого командного пункту.

Перед початком роботи над розслідування про воєнні злочини необхідно ознайомитись принаймні з одним з посібників про опитування постраждалих і вцілілих:

Розслідування воєнних злочинів: опитування постраждалих і вцілілих³⁴, Посібник GIJN

Розслідування воєнних злочинів: що є законним під час війни³⁵

Посібник для журналістів зі збору та фіксації інформації про міжнародні злочини³⁶

Рекомендації.

4.1. Жертви насильства, злочинів, війни, конфліктів, аварій чи катастроф повинні бути об’єктом найбільшої поваги — так само, як і їхні родичі. Журналісти повинні розуміти, що показувати людину в момент її страждання, особливо в момент смерті, може бути неприйнятно нав’язливим, неповажним і експлуататорським. Такі рішення мають прийматися на найвищому рівні редакторського контролю з надзвичайною обережністю як щодо самих постраждалих, так і щодо журналістів, які працюють з уцілілими/постраждалими.

33 <https://suspilne.media/1060721-voennij-zlocin-u-agidnomu-rosijskomu-ofice-ru-akogo-identifikuvali-rozsliduvaci-susplnogo-ogolosili-virok/>

34 <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-opituvanna-postrazdah-i-vcililih/>

35 <https://irrp.org.ua/posibnyk-iz-rozsliduvannya-voyennyh-zlochyniv-shho-ye-zakon-nym-pid-chas-vijny/>

36 <https://irrp.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/verstka.pdf>

4.2. Журналісти та медіа повинні знаходити баланс між суспільним інтересом у повному та точному висвітленні подій та необхідністю бути співчутливими та уникати невинуватого порушення недоторканності приватного життя під час висвітлення нещасних випадків, катастроф, заворушень, насильства щодо осіб чи війни.

4.3. При фіксації будь-якого матеріалу журналісти мають провести оцінку того, чи буде відзнятий матеріал втручання у приватне життя та мінімізувати таке втручання. Зменшення втручання у приватність повинно бути гарантоване для всіх джерел, з якими спілкуються журналісти шляхом застосування блюру та зміни голосу осіб, щоб мінімізувати їхню ідентифікацію.

4.4. При проведенні інтерв'ю необхідно отримати усвідомлену письмову згоду особи на збір інформації та окремо на трансляцію інформації. Якщо ви збираєте інформацію для документування воєнних злочинів, про це також належить повідомити особу.

4.5. Неприпустимо чинити тиск на осіб, щоб вони давали інтерв'ю, переслідувати їх нав'язливими (повторними) телефонними дзвінками або повідомленнями у соціальних мережах, відмовляти у проханні припинити інтерв'ю, якщо журналіста просять піти.

5. Висвітлення кримінальних процесів.

Висвітлення теми кримінальних правопорушень, в тому числі затримань та арештів, особливо з розкриттям особи затриманого, має ґрунтуватися на принципі суспільного інтересу. При підготовці публікації журналіст має чітко усвідомлювати, що повідомлення про таку подію є важливим для громадян. Суспільний інтерес, зокрема, може стосуватися витрачання публічних коштів, екології, публічного порядку в разі скоєння особливо небезпечних кримінальних злочинів, тощо. Суспільний інтерес не має прирівнюватися до звичайної цікавості громадськості щодо затримання певної особи, особливо деталей такого затримання, якщо ця інформація може бути принизливою чи шкода для репутації особи переважатиме суспільну важливість такої інформації.

Чіткі рекомендації надані щодо дотримання презумпції невинуватості містяться у пункті 5 Кодексу професійної етики українського журналіста: *"Журналіст у своїх повідомленнях не втручається у судові справи, поки ведеться слідство, уникає характеристик людей, запідозрених у злочині, але вина яких не встановлена вироком суду, що набрав законної сили. Не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими чи іншими подіями і фактами, що мають громадське звучання і покликані захищати інтереси суспільства та особи"*.

Для більш детального ознайомлення з тонкощами кримінальних процесів, варто звернутись до рекомендацій Незалежної медійної ради "Щодо висвітлення інформації про затримання та арешти"³⁷; "Як висвітлювати кримінальні правопорушення"³⁸ та Посібника "Основи судової журналістики"³⁹.

37 <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-intervyuvaty-postrazhdalykh/>

38 <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-vysvitlyuvaty-kryminal/>

39 <https://imi.org.ua/books/posibnyk-osnovy-sudovoji-zhurnalistyky-i1907>

Рекомендації.

5.1. Повідомлення про правопорушення має спиратися на надійну доказову базу, зокрема, журналіст може бути очевидцем події, або посилатися на офіційні джерела: Нацполіцію, прокуратуру, офіційні сайти правоохоронних органів. У будь-якому випадку повідомлення про правопорушення потребують уважної перевірки.

5.2. Презумпція невинуватості є компонентом права кожного на справедливий суд за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: "Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку". Відповідно до статті 62 Конституції України "особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду".

5.3. Повідомлення про затримання, оголошення підозри та судовий процес має бути чітким з конкретним викладенням фактів справи без застосування оціночних суджень та зайвої інформації, яка є несуттєвою і відволікає увагу. Необхідно інформувати про всі результати розгляду справи з дотримання юридичної термінології. Необхідно утримуватися від коментарів та оцінок стосовно судового рішення, а також оцінки доказів до моменту проголошення рішення/вироку.

5.4. Оприлюднення імені підозрюваних (обвинувачених). Цивільний Кодекс України⁴⁰ (ст. 296) передбачає, що ім'я особи, яка підозрюється у вчиненні злочину може бути оприлюднено тільки після набрання чинності вироком суду, або в інших випадках, передбачених законом. Замість повного імені підозрюваного або обвинуваченого може бути використана початкова літера прізвища.

Винятками з цього правила є випадки, коли особа сама повідомила про правопорушення, не заперечує проти оприлюднення її імені, або коли обвинувачені є посадовими або публічними особами.

5.5. Ім'я та/або зображення підозрюваного чи обвинуваченого (чи будь-які інші деталі, які дозволили б ідентифікувати його особу будь-кому, хто не належить до його кола близьких родичів чи друзів) можна публікувати, лише за наявності переважаючого суспільного інтересу для такої ідентифікації. До таких ситуацій відносяться випадки, коли підозрювана чи обвинувачена особа має політичний мандат чи обіймає високу посаду в органах державної чи місцевої влади та формально переслідується державою за вчинення злочинів, несумісних з її посадою; або вже добре відома у певній сфері, і злочини, у яких її звинувачують, пов'язані з її репутацією у цій сфері.

5.6. Оприлюднення імені підозрюваного також дозволяється у випадках, коли вчинений злочин є дуже серйозним і викликає страх чи занепокоєння серед населення; або оприлюднення є необхідним для уникнення непорозумінь, які б зашкодили третій стороні, наприклад, якщо людину можуть сплутати з іншою особою, яка працює у цій же сфері та/або виконує подібні завдання.

5.7. Оприлюднення імені потерпілого від правопорушення допускається виключно за згодою її/його особисто або родичів потерпілої особи.

6. Робота з джерелами інформації.

Незалежна медійна Рада в Рекомендації № 15⁴¹ “Як посылатися на інформацію, взяту з інших медіа” надає детальні рекомендації про значення правильних посилань на джерела інформації.

Одним з етичних викликів для журналістів-розслідувачів є робота з конфіденційними джерелами інформації та способи перевірки інформації, отриманої від джерел.

Матеріали, засновані на витоках інформації або на інформації, отриманої від конфіденційних джерел, як правило, є найбільш цікавими та мають найбільший вплив.

Одним з таких матеріалів, є матеріал “П. дав добро: як друг президента Кононенко заробляв на аферах в енергетиці”⁴² програми “Схеми:корупція в деталях” Радіо Свобода. Соратник экс-президента Петра Порошенка, Ігор Кононенко, став “куратором” паливно-енергетичного комплексу країни. У РНБО відповідав за ключове державне управління цією сферою. Журналісти “Схем”отримали телефонні записи розмов бізнесмена Дмитра Крючкова, який у ході спілкування зі Суркісами та Кононенком координував протидію зміні керівництва “Запоріжжяобленерго”. Редакція перевірила їх на автентичність шляхом проведення експертизи у США, співставила з подіями того часу, пересвідчившись у правдивості до найменших деталей, і вперше оприлюднила їх у цьому матеріалі. Про проведення експертизи журналісти заявили в матеріали і готові були продемонструвати її у випадку судового процесу або інших претензій. Однак, жодних претензій вони не отримали.

Найбільш надійна доказова база створюється у випадку, якщо журналісти посилаються на офіційні джерела інформації, зокрема на веб-сайти державних органів влади або підприємств, установ та організацій.

41 <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-posylatysia-na-informatsiiu/>

42 <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29848144.html>

Достатньо надійними джерелами також є медіа, які зареєстровані відповідно до Закону України “Про медіа” та подають інформацію на своїх веб-сайтах. Стаття 302 Цивільного Кодексу України та ст. 117 Закону України “Про медіа” зазначає посилення на офіційну інформацію як підставу звільнення від відповідальності, якщо інформація виявиться недостовірною або такою, що порушує права громадян.

Рекомендації.

6.1. Журналісти мають надавати чітке посилання на джерела інформації, оскільки це посилання “є для глядачів єдиним доказом того, що йому розповідають про речі, які відбуваються насправді, а не про фантазії журналіста” (п. 2.3.3. Редакційних засад інформаційного мовлення НСТУ). Посилання має бути максимально конкретне з зазначенням посади та імені посадової особи, яка надала інформацію.

6.2. Журналісти завжди уточнюють джерела інформації та/або посиляються на першоджерело, повідомляють про мотиви джерел, коли це необхідно для розуміння їхніх повідомлень. Журналісти пояснюють, чому деяким джерелам було надано анонімність та підтверджують про перевірку інформації з інших джерел. Журналісти надають аудиторії доступ до вихідних матеріалів, коли це доречно і можливо.

6.3. Анонімізація джерел. Журналісти мають обов’язок зберігати анонімність чи приватність джерел інформації на їхнє прохання, відповідно до положень Рекомендації R (2000) ⁷⁴³ Ради Європи про право журналістів не розкривати свої джерела та положень чинного законодавства України. В таких випадках про це надається чітке пояснення у матеріалі.

43 <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-2000-7-pro-pravo-zhurnalistiv-ne-roz-kryvaty-svoyi-dzherela-informatsiyi/>

6.4. У випадку використання постановочних матеріалів або реконструкції подій, вони чітко позначені як такі, щоб не вводити в оману аудиторію.

6.5. Журналісти ніколи не платять за інформацію, надану джерелами, а також за коментарі, оскільки це створює можливості для маніпуляцій та ставить під сумнів достовірність повідомлень.

7. Право на відповідь та його реалізація.

Обов'язковою умовою журналістських розслідувань є реалізація права особи на відповідь від будь-яких звинувачень. Іноді журналіст може мати достатньо інформації для розуміння того, що його фабула правильна, але для отримання остаточного доказу він має звернутися до героя своєї історії. Журналіст має бути готовий відмовитись від матеріалу, якщо він не отримає таких доказів або переконливих підтверджень. Найпростіше отримати ці підтвердження — звернутися до особи та повідомити про зібраний матеріал і запитати, чи ця інформація є правдивою.

Так відбулося у матеріалі Слідства.Інфо “Демчина з іншого життя”⁴⁴ про розслідування таємних статків Павла Демчини — першого заступника голови СБУ, який курує антикорупційні напрямки в спецслужбі. Журналісти отримали інформацію, що його родина володіє нерухомістю, відсутньою у його деклараціях, а сам він разом з цивільною родиною та дітьми проживає у дорогому будинку, хоча офіційно мешкає в гуртожитку. Журналісти намагалися взяти інтерв'ю у пана Демчини, однак, це ніяк не вдавалося. Все-таки журналістам вдалося застати пана Демчину, який виходив з незадекларованого будинку. Журналіст Дмитро Гнап поставив запитання Павлу Демчині: “Що ви робите у цьому будинку?” Відповідь пана Демчини: “Я відвідую своїх дітей”. Така відповідь фігуранта довела, що справді Демчина користується будинком, де живуть його діти. Цей випадок демонструє кілька важливих принципів: реалізація права на відповідь є обов'язковою; журналісти використали метод “зустрічі на порозі” тільки після того, як спробували отримати коментар усіма іншими способами; відеозапис розмови з Демчиною став демонстрацією того, що журналісти надали особі можливість заперечити або підтвердити звинувачення.

Рекомендації.

7.1. Збалансованість та повнота джерел. Журналісти представляють позиції всіх безпосередніх сторін конфлікту/розслідування/події. В журналістському розслідуванні повинна бути представлена глибинна та детальна позиція сторін з усією аргументацією, яка стосується справи. Журналіст має право скорочувати занадто довгі та беззмістовні пояснення сторони, якщо це виправдано технічною необхідністю (обмеженістю ефірного часу або друкованої площі).

7.2. Журналісти самостійно визначають, яку інформацію подавати для публікації, однак, такі скорочення не мають викривлювати позицію сторони. Якщо публікація відбувається он-лайн, повний документ, наданий стороною, може бути завантажений як окремий документ, доступний для перегляду.

7.3. Право на відповідь передбачає, що будь-хто, хто є об'єктом сюжету, повинен мати можливість викласти свою детальну і аргументовану позицію на будь-які звинувачення. Така можливість повинна бути надана особі у належний спосіб — відкрито, та у розумний термін, щоб особа мала можливість підготуватися до відповіді та підготувати свої аргументи. Спосіб передачі питання залежить від можливостей журналіста, але варто використовувати всі можливі канали зв'язку: письмові повідомлення на електронну пошту, телефонний зв'язок, повідомлення у месенджерах тощо.

7.4. Право на відмову відповідати. Слід також враховувати, що особа не зобов'язана відповідати. Однак, часто люди не бажають відповідати на питання журналістів не лише з міркування "не сказати чогось зайвого", але і тому, щоб мати можливість висловити претензії стосовно того, що журналісти надали таку можливість.

Відповідно, журналіст має переконливо продемонструвати, що він зробив усе, що залежало від нього з достатньою ретельністю, однак особа відмовилася скористатися своїм правом.

7.5. “Реалізоване” право на відповідь. Цей стандарт характерний для журналістських розслідувань, оскільки без надання точки зору об’єкта розслідування, інформація не буде представлена повно та відповідально.

8. Захист джерел інформації.

“Захист журналістських джерел інформації - це один із наріжних каменів свободи преси. За відсутності такого захисту джерела інформації можуть стримуватися від надання допомоги пресі в інформуванні громадськості про справи, що становлять суспільний інтерес. У результаті може бути підірвано життєво важливу роль преси як громадського наглядача, і це може негативно вплинути на здатність преси надавати точну та надійну інформацію”, — це цитата з рішення Європейського Суду з прав людини “Седлецька проти України”⁴⁵. Вона найбільш повно і коротко відображає сутність принципу захисту джерел інформації журналіста.

Про суть справи Наталки Седлецької, редакторки проекту “Схеми: корупція в деталях” Радіо Свобода можна прочитати зокрема зокрема в статті “Головред “Схем” Наталка Седлецька здобула повну перемогу в ЄСПЛ у справі про доступ до даних з її телефону”⁴⁶. У 2018 році Генеральна прокуратура намагалася отримати доступ до даних з мобільного телефону редакторки. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27 серпня 2018 року дозволила Генпрокуратурі отримати таку інформацію з телефону журналістки від оператора мобільного зв’язку, яким вона користувалася. При цьому Печерський Суд не викликав журналістів для розгляду клопотань і не повідомив про таке слухання. Седлецька дізналась про ухвалу від своїх джерел.

Журналістка звернулась до ЄСПЛ за правилом 39 Регламенту суду - нормою, яка дозволяє зупинити будь-яку дію або припис, які можуть завдати непоправної шкоди передбаченим в Конвенції правам. В історії ЄСПЛ це друга справа, коли Суд застосував 39-те правило щодо статті 10 Конвенції, яка гарантує свободу вираження поглядів і перша справа, у якій йдеться про захист журналістських джерел.

45 https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_g53?utm_source=chatgpt.com#Text

46 <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-yespl-sedletdka-rishennya/31181761.html>

Тут не йдеться про загрозу життю – але Суд вирішив, що порушення принципу свободи слова також може завдати непоправної шкоди.

У жовтні 2018 року ЄСПЛ безстроково заборонив слідчим отримувати дані з мобільних телефонів авторки та ведучої програми "Схеми" Наталки Седлецької, йшлося про те, що слідчі ГПУ не мають права реалізовувати доступ до будь-яких даних з телефона журналістки, допоки не отримають від ЄСПЛ іншого повідомлення. При цьому суд розглянув скаргу Седлецької "в пріоритетному порядку".

В українському законодавстві захист журналістських джерел є не лише правом, але і обов'язком журналіста, як зазначено в ст. 11-1 Закону України "Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста". Кримінальний-процесуальний кодекс передбачає, що *"не можуть бути допитані як свідки: журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації."*

Однак, як виявилось, такі гарантії є явно недостатніми. Рішення ЄСПЛ має стратегічне значення для подальшого захисту джерел інформації до того часу, поки українське законодавство не буде доповнено гарантіями захисту джерел інформації журналістів, встановлених Рекомендацією⁴⁷ Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 "Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації".

Рекомендації.

8.1. Журналісти мають право не розкривати свої джерела інформації та не надавати жодної інформації, що ідентифікує джерело: ім'я та дані особистісного характеру, а також голос та зображення джерела;

⁴⁷ <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-2000-7-pro-pravo-zhurnalistiv-ne-roz-kryvaty-svoyi-dzherela-informatsiyi/>

фактичні обставини одержання журналістом інформації від джерела; неопублікований зміст інформації, що передається журналістові від джерела; дані особистісного характеру журналістів та їх наймачів, що стосуються їхньої професійної справи.

8.2. Журналісти мають право розкрити джерело інформації тільки за аргументованим рішенням суду, прийнятим на основі закону. Для розкриття інформації має бути переконливо доведено наступне: не існує заходів, альтернативних розкриттю, або вони вже вичерпані особами чи органами державної влади, які намагалися здійснити розкриття; законний інтерес щодо розкриття очевидно переважає державний інтерес щодо нерозкриття.

Поряд з особливими умовами способів збору інформації, журналісти-розслідувачі мають строго дотримуватись загальних етичних та професійних стандартів у своїй роботі.

9. Стандарти професії журналіста у роботі розслідувача.

В Резолюції⁴⁸ 1003 (1993) Парламентська Асамблея Ради Європи “Етика журналістики” акцентує увагу на:

- етичній відповідальності журналістів перед громадянами та суспільством;
- чіткому розмежуванні новин і думок, відокремленні фактів від коментарів;
- повідомлення мають бути правдивими, перевіреними й неупередженими;
- думки можуть бути суб’єктивними, але повинні подаватися чесно й етично;
- неприпустимо видавати чутки за новини.

Більшість журналістських редакцій, послуговуються редакційними засадами⁴⁹, правилами⁵⁰, настановами, цінностями⁵¹ та кодексами⁵².

Викладені у різний спосіб журналістські стандарти базуються також на редакційних принципах, ухвалених членами Європейської мовної спілки⁵³ (EBU), які були втілені у Редакційних настановах.

48 <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16414>

49 https://corp.suspilne.media/media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_%C2%ABNSTU%C2%BB.pdf

50 <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/rules/>

51 <https://kyivindependent.com/about/>

52 <https://www.radiosvoboda.org/radiosvoboda-codex>

53 <https://www.ebu.ch/home>

На Генеральній асамблеї Союзу 2012 року члени Європейської мовної спілки з Європи та інших країн одностайно ухвалили шість ключових цінностей, які визначають, чому суспільні мовники (PSM) є незамінними у справді демократичних суспільствах: універсальність; незалежність; досконалість; різноманітність; підзвітність; інноваційність. На основі цих цінностей було сформульовано набір редакційних принципів, які зобов'язують журналістів суспільних мовників бути: неупередженими та незалежними; справедливими та поважними; точними та релевантними; відкритими та підзвітними.

Найбільш детальним документом, який послідовно та ретельно викладає стандарти професії журналіста є “Редакційні засади⁵⁴ інформаційного мовлення публічного акціонерного товариства “Національна суспільна телерадіокомпанія України”.

Всі ці документи спираються на Кодекс⁵⁵ етики Українського журналіста, Професійні журналістські стандарти⁵⁶, викладені Інститутом масової інформації⁵⁷ та особливості роботи редакцій.

Обов'язковими у роботі журналістів (не лише розслідувачів) є дотримання балансу думок, точок зору; достовірність; відокремлення фактів від коментарів; точність; повнота; оперативність.

Однак, для журналістики розслідувань поряд з загальними стандартами мають враховуватись і особливості щодо журналістських розслідувань:

54 https://corp.suspilne.media/media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_%C2%ABNSTU%C2%BB.pdf

55 <https://cje.org.ua/ethics-codex/>

56 <https://imi.org.ua/advice/profesijni-zhurnalistiski-standarty-normativna-dovidka-i31933>

57 <https://imi.org.ua/advice/profesijni-zhurnalistiski-standarty-normativna-dovidka-i31933>

- особлива увага до точності інформації;
- достатня доказова база, яка дозволить отримати належний захист у суді;
- використання тільки перевіреної інформації та обов'язкове посилання на джерела, яке дозволить ("поза розумним сумнівом") аудиторії переконатися у точності інформації;
- повага до кожного громадянина, який складає аудиторію медіа та розуміння права на отримання достовірної, перевіреної та якісної інформації;
- повага до приватного життя;
- забезпечення нерозкриття джерел інформації;
- уникнення конфлікту інтересів та переконлива демонстрація відсутності такого конфлікту/ пов'язаності/ або залежності.

Переважно, журналісти розслідувачі дотримуються етичних стандартів, оскільки поважають свою аудиторію і прагнуть зберегти цю довіру. Однак, деякі приклади не дотримання етичних правил варто описати.

Найбільше суспільної уваги здобуло журналістське розслідування "Подвійне життя Президента"⁵⁸ (проект "Слідство.Інфо") та подальший розгляд заяви З.Аласанія до Незалежної медійної ради⁵⁹ (НМР) . Сюжет "Слідства. Інфо" вийшов у квітні 2016 р. на "UA: Перший" у рамках міжнародного розслідування *Panama Papers*⁶⁰.

58 <https://www.youtube.com/watch?v=nu5f2kZzT5U>

59 <https://mediarada.org.ua/>

60 https://en.wikipedia.org/wiki/Panama_Papers

Він стосувався створення Президентом України Петром Порошенком офшорних компаній у період війни на Донбасі. У сюжеті були використані архівні кадри українських полонених, які потрапили в оточення під Іловайськом⁶¹. Сюжетна лінія була побудована на проведенні часових паралелей та протиставлення Іловайська й оформлення фірми на Британських Віргінських островах, оскільки це відбувалось в одних часових проміжках. Журналісти не заперечували, що це є не більше ніж авторським припущенням, побудованим здебільшого на хронологічному збігу Іловайської трагедії й процесу оформлення офшорної фірми. Голова НТКУ Зураб Аласанія звернувся до Незалежної медійної ради, щоб перевірити дотримання журналістської етики та професійних стандартів сюжеті.

НМР оприлюднила свій висновок⁶² 18 березня 2016, в якому відмітила ряд дуже важливих моментів з точки зору дотри-

мання етичних стандартів, зокрема:

“Незалежна медійна рада наголошує на особливій важливості журналістських розслідувань як безпосереднього супроводу реформ і очищення всіх сфер від корупції.

Особливо важливо, що такі розслідування не обмежуються "рядовими" епізодами, але зачіпають і най вищі ешелони влади. Повагу викликають сміливість українських журналістів та їхня наполегливість у викритті таких справ.

Водночас, на думку Незалежної медійної ради, розслідування мають відбуватися під прискіпливим редакційним контролем, а будувати сюжет слід з огляду на наявні факти. При цьому авторські коментарі, оціночні судження й емоції не забарвлення припустимі лише в обсязі, необхідному для досягнення мети розслідування.

61 https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D0%86%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA

62 <https://mediarada.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Vysnovok-4.pdf>

Факти не можна підганяти під заздалегідь сформовану думку або наміри розслідувачів. Навпаки, саме факти та їхні ретельно відтворені й проаналізовані причинно-наслідкові зв'язки мають формувати висновки авторів розслідування та його аудиторії.

Незалежна медійна рада вважає, що сюжет "Подвійне життя Президента" не відповідає стандартам відокремлення фактів, суджень чи припущень, поваги права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події, а також стандарту доступності інформації. Незалежна медійна рада також звертає увагу на відсутність чіткого редакційного обґрунтування для використання графічних зображень реалій війни, особливо в частині показу поранених, загиблих і військовополонених".

Розслідування та подальше звинувачення журналістів у маніпуляціях, саме рішення НМР спричинило жваву дискусію у медіа-середовищі. Зокрема в статті⁶³ Media.Lab відбувалось цікаве обговорення з залученням експертів та журналістів. Загалом, експерти дійшли висновку, що "стилістика подачі та надмірне використання архівних кадрів подій на сході України відволікає глядача від суті розслідування про офшори президента, зміщує сприйняття у площину емоцій".

Враховуючи це рішення НМР та всю подальшу дискусію, варто наголосити на стандартах, які мають бути статі для розслідувачів не просто формальністю, а глибинною цінністю.

Рекомендації.

9.1. Стандарт "точності" інформації передбачає, що журналіст має достатньо доказів як з офіційних так і з альтернативних джерел (свідки, очевидці, конфіденційні джерела) для ствердження певного факту.

63 <https://medialab.online/news/mizh-sensatsiyamy-i-standartamy-eksperty-pro-podvinne-zhyttya-prezydenta/>

Всі факти підлягають перевірці перед оприлюдненням. У складних випадках перевірка може бути подвійною, коли інформацію перевіряє інша людина, для того, щоб забезпечити ще один “незалежний погляд”.

9.2. Точність також передбачає виправлення помилок, які були виявлені у матеріалах самостійно або журналістові вказали на помилки. Повідомлення аудиторії про помилки відбувається у тому самому матеріалі та є таким само помітним, як і вихідний матеріал. Вихідний матеріал не видаляється, а оновлюється таким чином, щоб було зрозуміло, чому матеріал було оновлено, та яка інформація була додана.

9.3. Виправлення помилок не передбачає обов’язкового вибачення⁶⁴, а залежить від обставин та редакційного рішення про це. Оскільки вибачення не є способом захисту честі, гідності та ділової репутації і до публікації вибачення медіа не може бути примушене навіть рішенням суду.

9.4. Достатність доказової бази передбачає наявність у журналістському досьє всіх можливих у даній ситуації офіційних доказів (витягів з відкритих реєстрів, офіційних повідомлень, експертних думок, публікацій у медіа, фото, відео, аудіо записів) які не викликають сумнівів у тому, що описаний факт або подія мали місце.

9.5. Однак, достатність доказової бази для журналістського розслідування не дорівнює найвищому стандарту звинувачення “поза розумним сумнівом”, який означає, що “сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину”.

64

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1582673/>

Звинувачення “поза розумним сумнівом” означає, що *“сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину”*. Журналістам не доступні всі засоби доказування, які використовуються правоохоронними органами, а лише ті, які можна зібрати легальним способом без порушення закону.

9.6. Для збору доказової бази журналісти можуть використовувати всі не заборонені законом способи: подання інформаційних запитів; пошук, аналіз та збереження документів з відкритих джерел інформації (реєстрів, баз даних, веб-сайтів, соціальних мереж; спілкування з людьми - посадовими особами, експертами, свідками, конфіденційними джерелами тощо).

9.7. Стандарт “достовірності” передбачає наближення інформації до джерела. В юридичному значенні “достовірними” є докази, які дозволяють встановити дійсні обставини справи. Відповідно, для досягнення стандарту “достовірності” необхідно перевіряти джерела інформації та посилатися на першоджерела, якщо це не підриває обов’язку журналістів захищати свої джерела.

9.8. Стандарт “повноти” передбачає подання максимального набору фактів і думок, які мають значення для теми. Також необхідно подати передісторію, контекст, пояснити поняття та терміни максимально зрозуміло та просто для аудиторії.

9.9. Неупередженість передбачає, що журналіст не надає переваг жодній зі сторін конфлікту та не залежить від будь-якого впливу; матеріал є збалансованим і надає достанню та повну інформацію, включаючи контекст та достатні пояснення.

9.10. Довіра є основою діяльності журналістів-розслідувачів. Тому журналісти та медіа діють прозоро, пояснюють редакційні рішення та надають можливість громадянам ставити запитання. Журналісти відкриті до критики, визнають і виправляють свої помилки швидко, помітно й чесно.

9.11. Журналісти можуть зберігати досьє (файли) з персональними даними для довідок та майбутніх розслідувань. Вони повинні визначати та вживати розумні організаційні та технічні заходи безпеки, необхідні для уникнення витоку даних, їх перехоплення чи будь-якого іншого несанкціонованого доступу.

**РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ
ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ-РОЗГЛІДУВАЧІВ**

